

Քանի որ պ. Մանանդեանը իրաւամբ նըկատում է որ Ֆէոդալ ոգուն ընդդէմ է հողի բաժանումը ըստ շնչի, բնական է սոյն դիտութիւնը վերադրել եւ մեր պատմահօր եւ մարդաթիւ հասկանալ ոչ ըստ շնչի իմաստով, այլ բառի միւս եւ մասնաւոր նշանակութեամբ՝ ըստ այր մարդկանց թուի:

Ըստ շնչի բաժանումը խոտելի է, որովհետեւ Ֆէոդալ հողատիրութիւնը պարտաւորում է զինուորական ծառայութեան եւ հաշուի տակ կարող էր լինել միայն գէնքի ընդունակ սեօր:

Հաշտեանքի եւ Աղիոյտի արքարագն դանդաւորները, անշուշտ, կանայք չէին, այլ Արշակունի սեպուհները, որոնք միայն իրաւաբոր էին հող պահանջելու: Թագաւորը հրամայում է եղած տոհմական հողերը բաժանել գանդատողների մէջ հաւասար:

Ռուսական օրէնքի տրամադրութեամբ մեր գիւղերը եւս տեղ տեղ սովորութիւն էին արել պարբերաբար վերարաժանել իրենց հողերը: Այսպիսի գիւղերում, որ անձամբ գիտենք, բաշխումը տեղի էր ունենում ըստ գլխի, որով հասկանում էին միմիայն այր մարդկանց: Քանի զլուխ է այս ինչ տունը, կամ քանի գլուխ հող ունի, նշանակում է քանի տղայ անդամ ունի տունը: Երբ ուզում են շունչ հասկանալ, ասում են՝ քանի քերան ուտող ունի, նկատեցէք, ոչ ուտող բերան, այլ բերան ուտող, որ հնութեան դրոշմ ունի:

Այսպիսով՝ հին եւ նոր լեզուն իրաւունք է տալիս պատմահօր մարդաթիւը հասկանալ իրական իմաստով: Պատմահայրը սրանով կը մնայ ազատ ամբաստանութիւնից, խախտած չլինելով «կալուածատէր ազնուական դասի» սկզբունքները:

Բնական ուղին թողած՝ պ. Մանանդեան ընկնում է ենթադրութիւնների աշխարհը եւ «կարելի»-ների վրայից սահելով հասնում մինչեւ ոստանիկները, որպէսզի նրանց անցնէ, ինչպէս յիշեցինք, «մարդաթուի» մէջ: Նախապէս հերքում է մեր տեսութիւնը ոստանիկ կոչուած ազատների մասին եւ տալիս նորալուր մեկնութիւն եւ ահա ինչպէս:

II

Խորենացու օրով ոստանիկ մարդիկ վաղուց իջել անհետացել էին պատմութիւնից: Նա

առաջին բանասէրն է, որ հետաքրքրուել է նըրանց հարցով եւ կամեցել է որոշել, թէ ինչ էին ոստանիկ կոչուած ազատները:

Քաղաքական եւ հասարակական հաստատութիւնների հայրը, նրա կարծիքով, միշտ նոյն Վաղարշակն է, Արշակունեաց թագաւորութեան հիմնադիրը: Նա է, որ կարգել է չորս պահապան դունդ արքունի դրան Հայկեան թագաւորների զարմից եւ կոչել ոստան: Հետագայում պարսից թագաւորները կազմել են նման գնդեր եւ դարձեալ անուանել ոստան:

Արգեօք հին գնդերը սպառն^o էին թէ բունի ոչնչացուել պարսիկների ձեռքով պատմահայրը չգիտէ. պնդում է միայն այն, որ պարսիկները նրանց տեղը նոր գնդեր են կազմել արքունի անուամբ: Մի ուրիշ առթիւ հաղորդում է, որ Տիգրանակերտի կողմերում եւս ոստան կոչուած ազատութիւն կայ, որ ծագում են Տիգրանուհու սերնդից:

Խորենացին այս խնդրում լուկ հետախոյզ է, եւ նրա աղբիւրները յայտնի են, ուստի կարելի է նրան հանգիստ թողնել եւ դիմել անմիջական ակունքին:

Ոստանի եւ ոստանիկ ազատների մասին խօսողներն են Ղազար, Եղիշէ եւ Փաւստոս:

Համեմատելով սրանց եւ այլուստ յայտնի տեղեկութիւնները, պարզել ենք ոստանի յաջորդական նշանակութիւնները, մերկացնելով նրա ստուգաբանական ծագումը: Ոստան նշանակում է սկզբնապէս շէմ, դունու, յետոյ արքունիք, ապա արքունի կալուած:

Այս մեկնութիւնը կասկածելի է համարում պ. Մանանդեան եւ ապաւինում է Հիւրշմանին, որի կարծիքը շատ աւելի հիմնաւոր եւ համոզիչ է գտնում:

Գերման հայագէտի բացատրութեամբ ոստան են անուանուել Գ. դարում այն երկիրները կամ քաղաքները, որ Արշակունի թագաւորի (կամ թագաւորական տան որեւէ իշխանի) իշխանութեան տակ են գտնուել»:

Հիւրշման ոչ մի ստուգաբանութիւն չէ առաջարկում, այլ տալիս է լուկ ոստանի նկարագրական մեկնութիւնը: Գերման գիտնականի եւ մեր մէջ հակասութիւն չկայ: Նրա մեկնութիւնը լրիւ չէ եւ չէ ընդգրկում այն բոլոր